

LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS SATELĪTORGANIZĀCIJAS 20. GADSIMTA 20. GADOS: RĪGAS ARODBIEDRĪBU CENTRĀLBIROJA PIEMĒRS

GUNA PLAKANE

Mg. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorante,
Latvijas Nacionālā vēstures muzeja pētniece

E-pasts: guna.plakane@lvm.lv

ANOTĀCIJA

Nozīmīgākā galēji kreisā PSRS atbalstītā organizācija starpkaru Latvijā bija Latvijas Komunistiskā partija (LKP). Tā kā komunistiskām organizācijām Latvijā legāli darboties bija aizliegts, LKP darbojās pagrīdē. Lai vairotu savu ietekmi sabiedrībā, LKP iefiltrējās legālās biedrībās, kā arī dibināja formāli patstāvīgas organizācijas, kas bija politiski atkarīgas no LKP. Rakstā sniegts ieskats LKP satelītorganizāciju darbībā 20. gadsimta 20. gados, izmantojot Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja (RACB) piemēru. RACB visos tā darbības virzienos vērsās pret pastāvošo valsts iekārtu, iestājās par radikāliem risinājumiem sociālajā un politiskajā jomā un ciešiem sakariem ar PSRS. LKP ar RACB starpniecību nodrošināja pieeju plašākām sabiedrības aprindām, kas deva iespēju dažādos veidos izvērst nelegālās organizācijas propagandu.

Atslēgas vārdi: Latvijas Komunistiskā partija, Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs, sabiedriskās organizācijas, satelītorganizācijas, komunisti.

IEVADS

Nozīmīgākā galēji kreisā organizācija starpkaru Latvijā bija Latvijas Komunistiskā partija (turpmāk LKP). Tās darbībā noteicošā loma bija sakariem ar Padomju Krieviju (no 1922. gada ar Padomju Sociālistisko Republiku Savienību (turpmāk PSRS)), kas Latvijā, tāpat kā citās reģiona valstīs, mērķtiecīgi organizēja un finansēja komunistisko kustību un grāva valstu

iekšējo drošību. Tā kā komunistiskām partijām un organizācijām Latvijā legāli darboties bija aizliegts, LKP darbojās pagrīdē. Lai vairotu savu ietekmi sabiedrībā, LKP darbību istenoja, mijiedarbojoties nelegālajam un legālajam darbam. Šie darbības veidi tika realizēti caur nelegālo organizāciju tīklu, iefiltrējoties dažādās legālajās biedrībās, kā arī iniciējot jaunu – formāli patstāvīgu organizāciju izveidi, kas faktiski bija pakļautas LKP interesēm.

Viena no nozīmīgākajām un lielākajām LKP satelītororganizācijām, kas no 1924. gada līdz tās slēgšanai 1928. gadā darbojās kā LKP legālā darba organizācijas centrs, bija Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs (turpmāk – RABCB). Centrālbirojs apvienoja daļu Rīgas arodbiedrību, aizstāvēja strādnieku sociālpolitiskās intereses un organizēja kultūras un izglītības pasākumus. Tajā pašā laikā daļa RABCB biedru bija komunistisku ideju piekritēji, un, tā kā organizācijas vadība bija LKP rokās, tā faktiski noteica centrālbiroja darbības līniju.

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu LKP satelītororganizāciju darbībā 20. gadsimta 20. gados, izmantojot RABCB piemēru. Pētījumā jēdziens “satelītororganizācija” tiek attiecināts uz tādām organizācijām, kuras formāli ir patstāvīgas, bet ir politiski atkarīgas no LKP. Pētījuma hronoloģiskās robežas saistītas ar RABCB darbības laiku no 1919. gada 15. augusta, kad tas tika dibināts, līdz 1928. gada 28. novembrim, kad RABCB un tās paspārnē esošās arodbiedrības tika slēgtas. Izvēlēta tēma ir būtiska un zinātniski aktuāla, jo RABCB piemēra izpēte ļauj pilnveidot priekšstatus par LKP darbības raksturu, apmēru, satelītororganizāciju tīklu un tiek veicināta izpratne par politisko vidi starpkaru Latvijā.

Ziņas par LKP satelītororganizācijas RABCB darbību sniedz nepublicētie vēstures avoti, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (turpmāk – LNA-LVVA) un Latvijas Kara muzeja (turpmāk – LKM) dokumentu krājumā. RABCB iekšējās lietvedības dokumenti (normatīvie dokumenti, prezidija sēžu protokoli) kopumā sniedz detalizētu informāciju par organizācijas oficiālajiem mērķiem, struktūru un iekšējo darbību. Tajā pašā laikā jāuzsver, ka RABCB dokumentācija tika veidota piesardzīgi, lai tiesībsargājošajām institūcijām neatklātos tā pretvalstiskā darbība un saistība ar LKP. Tādēļ, piemēram, statūtos aprakstītā organizācijas darbība aprobežojas ar sociālo jomu, strādnieku kultūras un izglītības līmeņa celšanu. Līdz ar to šie dokumenti savrupi neatspoguļo visus RABCB darbības aspektus, tādēļ būtiska nozīme ir tiem dokumentiem, kas bija paredzēti tikai iekšējai lietošanai – prezidija sēžu protokolēm. Tikpat būtiski tēmas izpētē ir tiesu un izmeklēšanas materiāli RABCB lietā (LKM, 23044/21707(2)-VII). Lai gan pilns tiesu izmeklēšanas materiālu komplekts nav saglabājies, šie avoti ļauj no cita skatu punkta izvērtēt organizācijas darbību. Plašs organizācijas vērtējums tiek sniegts iekšlietu ministra Eduarda Laimiņa (1882–1982) ierosinājumā par RABCB slēgšanu

(LKM, 23044/21707(2)-VII), ilustrējot centrālbiroja darbības pretlikumīgo raksturu – sadarbību ar LKP, pretvalstisko aģitāciju, musināšanu pret valsts iekārtu, jau apķīlātu izdevumu tālāku izplatīšanu u. tml. Šajos dokumentos sniegtā informācija liecina, ka Politiskā pārvalde bija labi informēta par RABCB pretvalstisko darbību un sakariem ar LKP. Pētījumā plaši izmantoti arī publicētie avoti – LKP konferenču materiāli, RABCB biedru atmiņas, periodika, tiesību akti –, kas būtiski papildina npublicēto avotu sniegto informāciju. Tāpat pētījumā izmantoti līdz šim tapušie darbi par LKP darbību starpkaru Latvijā. Pārsvārā tie ir pētījumi padomju historiogrāfijā, kuru saturs ir tendenciozs, piemēram, tiek pārspilēts RABCB politiskās aktivitātes masveidīgums, ietilpstošo biedru skaits un citi aspekti. Tomēr pētījuma kontekstā kā nozīmīgs ir jāizceļ vēsturnieces Ilgas Kapenieces darbs, kurā, par spīti dažbrīd sastopamajiem tendenciozajiem apgalvojumiem, autore izmantojusi plašu un daudzveidīgu avotu klāstu un sniegusi ieskatu LKP nelegālā un legālā darba savienošanā parlamentārisma posmā. Atsevišķi darbi, kas būtu veltīti LKP satelīorganizāciju darbībai, kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas vēl nav tapuši.

LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS DARBĪBA LEGĀLAJĀS ORGANIZĀCIJĀS

Lai gan 20. gadsimta 20. gadu sākumā LKP darbībā uzsvars bija uz tās nelegālā darbības tīkla nostiprināšanu, LKP 18. konferencē 1920. gada jūnijā tika pievērsta uzmanība arī tās darbības mērķiem legālajās organizācijās. Konferencē tika uzsvērta nepieciešamība veikt plašu aģitāciju strādnieku vidū, izmantot ikkatru iespēju veikt legālu darbu, tādā veidā legālās strādnieku organizācijas pārvērst par daļu no LKP satelīorganizāciju tīkla (Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi 1958, 244). Lai realizētu šo mērķi, par katra LKP biedra pienākumu tika noteikts iefiltrēties strādnieku legālajās organizācijās, izvērst tajās komunistisku aģitāciju, tādā veidā tās padarot par “aktīvu ieroci komunistiskās šķiru cīņas darbā” (Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi 1958, 244). Ar šādiem mērķiem komunisti darbojās gan studentu, kultūras un sporta biedrībās, gan strādnieku klubos un kooperatīvos.

LKP pieejai darbam legālajās organizācijās 20. gadsimta 20. gados bija raksturīgi, ka pēc LKP iniciatīvas tika dibinātas biedrības, kuru statūtos tieša saistība ar politisko darbību neparādās. Ja reģistrēšanai iesniegtie organizācijas statūti atbilda biedrību darbību regulējošajam likumam (Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām 1923, 196–198) un nebija pretrunā ar citiem valsti spēkā esošajiem likumiem, konkrētajai

apgabaltiesai nebija iemesla to neregistrēt biedrību reģistrā. Piemēram, 20. gadu vidū pēc LKP iniciatīvas tika nodibināta strādnieku fiziskās kultūras biedrība “Enerģija”, kas organizēja fiziskas aktivitātes, debates u. c. pasākumus, paralēli veicot komunistisku aģitāciju (Mednis 1998, 34). Lai gan tiesībsargājošās iestādes bija konstatējušas biedrības “Enerģija” pretvalstiskās darbības, kas bija pretrunā ne tikai ar likumiem, bet arī neatbilda organizācijas oficiālajiem mērķiem, jebkuras organizācijas slēgšanas process bija laikietilpīgs, prasīja ievākt pietiekami daudz ziņu par tās darbību, kā rezultātā ar tiesas lēmumu bija iespējams tās slēgt. Pēc biedrības “Enerģija” slēgšanas 1926. gadā tika izveidota Latvijas Strādnieku jaunatnes biedrība, pēc tam biedrība “Fizkultūra”, kas, par spīti tam, ka reāli organizācijas darbība nemainījās un tā turpināja nodarboties ar komunistisku aģitāciju, ļāva tai ar citu nosaukumu turpināt darbību legāli.

Lai centralizēti organizētu legālo darbu, 20. gadsimta 20. gadu sākumā tika izveidots legālā darba organizācijas centrs, kas bija tieši pakļauts LKP Centrālajai komitejai (turpmāk – LKP CK); tas sastāvēja no LKP CK locekļiem, LKP Rīgas komitejas un RABCB prezidiju pārstāvjiem (Ozoliņš 1983, 177). Legālā darba organizācijas centra galvenais uzdevums bija visā Latvijas teritorijā organizēt un koordinēt arodbiedrību apvienības un tajās izveidot komunistu frakciju tīklu (Kapeniece 1981, 149). Par LKP taktiku legālajās organizācijās bija labi informēta arī Politiskā pārvalde – viens no tās operatīvās darbības virzieniem bija sekot līdzi tam, vai legālo biedrību darbība nav bīstama valsts iekšējai drošībai. Pēc Politiskās pārvaldes rīcībā nonākušajiem materiāliem par LKP 22. konferenci 1923. gada jūnijā, tā bija konstatējusi, ka LKP mērķis ir pie visām arodbiedrībām nodibināt komunistu frakcijas, kas darbojas ciešā saistībā ar vietējo LKP organizācijas komiteju (LKM, 23044/21707(2)-VII, 1). Komunistu frakcijas apvienoja konkrētajā biedrībā esošos LKP biedrus, savukārt, lai koordinētu darbu starp vairākām komunistu frakcijām, tika izveidots Legālo biedrību komunistiskais birojs jeb Starpfrakciju birojs. Tas bija pakļauts LKP Rīgas komitejai un sastāvēja no frakciju pārstāvjiem. LKP lēmumi un darbības līnija legālajās organizācijās tika realizēta caur Starpfrakciju biroju un RABCB prezidiju (Ozoliņš 1983, 178). 20. gados LKP komunistu frakcijas izveidoja arī vairākās Rīgas slimokasēs, strādnieku kooperatīvos, kultūras biedrībās un citās legālajās organizācijās. Pēc LKP biedru arestiem 1924. gadā legālās darbības centra funkcijas pārņēma RABCB, ko noteica organizācijas centrālā loma kreisajās arodbiedrībās, pēc LKP norādījumiem īstenotā retorika dažādos sociālpolitiskos jautājumos, izteiktas simpātijas pret PSRS u. tml.

RĪGAS ARODBIEDRĪBU CENTRĀLBIROJA DARBĪBAS RAKSTUROJUMS

RACB savu darbību uzsāka 1919. gada 15. augustā. 1920. gada 30. martā Rīgas apgabaltiesas reģistrācijas nodaļa to fiksēja savienību reģistrā; tā oficiālais mērķis bija veicināt arodkustības attīstību un aizstāvēt strādnieku sociālpolitiskās intereses sabiedrībā (LKM, 23044/21707(2)-VII, 1). Centrālbirojā ietilpstošo arodbiedrību un to biedru skaits bija mainīgs – vislielākais arodbiedrību skaits bija RACB darbības sākumā – tas svārstījās no 20 (Arodnieks 1920, 1, 6) līdz 26 (Arodnieks 1922, 8, 67) arodbiedrībām 1919. gada nogalē līdz 12 apvienotajām arodbiedrībām 1925. gadā (Strādnieku laika grāmata 1925. gadam 1925, 78); 1928. gadā tika slēgtas 13 RACB ietilpstošās arodbiedrības. Centrālbirojā ietilpstošo arodbiedrību skaita samazināšanos bija konstatējuši sociāldemokrātu arodbiedrību biedri, par ko kāds Latvijas Arodbiedrību centrālbiroja (turpmāk – LACB) biedrs, kurš piedalījās RACB gada sēdē 1922. gadā, rakstīja: “RACB ieejošo organizāciju skaits ir noslīdējis no 26 uz 13–15, tā tad no organizētām apvienībām tagadējais virziens ir atstūmis gandrīz pusi, citas ir aiziešanas stadijā. [...] Vairākas arodbiedrības kaunās uzdot savu faktisko biedru skaitu un to apzinīgi slēpj. Priekšstāvjus uz C. B. [centrālbiroju] sūta no pagājušajā gadā reģistrētā biedru sastāva, ko pēc mirušām dvēselēm, pārtrumpojot Gogoļa varoni, “mirušo dvēseļu” falsifikācijā” (Arodnieks 1922, 8, 67). Par RACB ietilpstošo arodbiedrību aiziešanas motīviem sociāldemokrāti min tā politisko orientāciju, kas, kā tālāk norāda LACB biedrs, novedis pie RACB darbības izsūkuma. RACB iekšējās darbības dokumentos informācija par centrālbirojā ietilpstošo arodbiedrību skaitu parādās reti. 1925. gada 12. janvāra paplašinātajā prezidija sēdē tika konstatēts, ka arodbiedrībās biedru pieaugums novērojams tad, kad ir izcēlušies streiki vai tiek organizētas sapulces, savukārt drīz pēc tam biedru skaits samazinās (LNA-LVVA, 3980–1–1, 38). Arī biedru skaits kreisi noskaņotajās arodbiedrībās 20. gadsimta 20. gados krasi samazinājās – 1922. gadā tie bija 14 970 biedri, bet 1928. gadā vien 4736 (Bērziņa, Vāveris 2020, 186).

RACB prezidijs tika komplektēts no LKP locekļiem, kuri organizēja centrālbiroja darbu un rīkoja dažādus pasākumus par politiskiem tematiem, kas saskaņoti ar LKP taktikas prasībām legālajās organizācijās un Komunistiskās Internacionāles aktuālās politikas jautājumiem (LKM, 23044/21707(2)-VII, 2). Par RACB tiešo saistību ar LKP liecināja arī 1922. gadā notikušie arodbiedrību biedru aresti, kuru laikā par komunistisku darbību tika arestēti, piemēram, RACB prezidija loceklis Augusts Liberts (1876–1938) u. c. prezidija locekļi, kas LKP 21. konferencē tiek ziņots kā iemesls divu LKP rajonu dezorganizācijai (LKM, 23044/21707(2)-VII, 1).

Būtisks aspekts RABCB darbībā bija strādnieku sociālo jautājumu risināšana. Tā pamatā bija LKP CK 1922. gada sākumā izstrādātā vienotā programma, kas tika veidota pēc Komunistiskās Internacionāles 3. kongresā 1921. gadā un Komunistiskās Internacionāles Izpildu komitejas 1921. gada decembrī pieņemtajiem lēmumiem (Arnte 1964, 131). LKP sociālās politikas platformas galvenās prasības pieņēma arī RABCB 1922. gada 24. februāra plenārsēdē (Darbs un Maize 1922, 5, 151–153). Rezolūcijā tika definētas prasības bezdarba jautājumos, laukstrādnieku jautājumos, kā arī noteiktas tīri politiskas prasības, kas bija saistītas ar arodbiedrību biedru un citu cilvēku, kuri piekopoši pretvalstiskas darbības un par tām tikuši sodīti, atbrīvošanu (Darbs un Maize 1922, 5, 151–153).

Tāpat RABCB organizēja streikus – to rīkošanas taktika balstījās uz Sarkanās Arodbiedrību Internacionāles un LKP norādījumiem (Brikšķis 1928, 161). Streikiem, kuru atbalstīšanā iesaistījās RABCB, raksturīgi, ka primāri tika nostādīta LABCB un sociāldemokrātu diskreditēšana, par ko sniegta ziņas arī presē: “Ar apbrīnojamu bezkaunību mūsu “kreisie arodnieki” izlietoja strādnieku saimnieciskās cīņas, lai sarīdītu strādniekus pret sociāldemokrātiju. Šinī kampaņā pret sociāldemokrātiju viņiem pat vizzemiskākie līdzekļi izrādījās par noderīgiem.” (Brikšķis 1928, 161) Tāpat streiki tika izmantoti kā vērtīgs instruments, kā caur kreisajām arodbiedrībām LKP izvērta savu darbību plašākās strādnieku aprindās.

LKP politiskā līnija tika aktualizēta arī RABCB kultūras pasākumos. Piemēram, centrālbiroja kluba dramatiskās sekcijas strādnieku teātra galvenais darbības mērķis bija aktualizēt sociālpolitiskus jautājumus, tajā pašā laikā veicot arī aktīvu propagandas un aģitācijas darbu (Kundziņš 1972, 221). Pēc RABCB biedra un rakstnieka Leona Paegles (1890–1926) aicinājuma par centrālbiroja strādnieku teātra režisori 1925. gadā kļuva Anna Lācis (1891–1979). Režisore atmiņās par L. Paegli min kādu sarunu, kurā rakstnieks raksturo RABCB kultūras darbības reālo raksturu: “Tagad jārada īsts aģitācijas teātris, kas stingri stāvētu partijas pozīcijās. Mūsu repertuārs vēl pārāk kūtri un neskaidri cīnās par strādnieku šķiras interesēm. Mums jānāca strādnieki pareizi domāt, jānāca tiem pareizais ceļš [...], revolucionārais gars un šķiras apziņa. Enerģiski jācinās pret politisko oportūnismu, kuru masām grib iepotēt menševiki, un jāaudzina jaunatne. Visiem šiem uzdevumiem pašlaik ir diezgan labi pamati – ir aktīvi jauno strādnieku kadri, kas mīl mākslu un kreisās arodbiedrības, kuras izvērš spraugu politisku darbību.” (Lācis 1961, 139) Līdz ar to RABCB kultūras pasākumi pamatā darbojās kā politiskās aģitācijas platforma, kura ne tikai dramatiskās sekcijas dalībniekiem, bet, protams, tās mērķa auditorijai (strādniekiem un pēc iespējas plašākām masām) pasniedza tā laika sociālpolitiskos notikumus LKP interpretācijā.

Pagrīdes komunisti izmantoja RABCB arī kandidēšanai Rīgas pilsētas pašvaldības vēlēšanās. Piemēram, vēlēšanās 1922. gada 12. martā RABCB

piegalīgās ar sarakstu Nr. 10. “Rīgas arodbiedrību centrālbiroja, strādnieku kooperācijas darbinieku un 1. dzīvokļu īrnieku savienība”, par ko nobalsoja 16 786 balsstiesīgo, līdz ar to no 90 mandātiem tika iegūti 13 (Rīgas pilsētas gada grāmata 1931. gadam. 1931, 21). Vēlēšanu platformas izstrādāšanā piedalījās Vilis Dermanis (1875–1938), L. Paegle un Linards Laicens (1883–1938) (Krūmiņš, Pupurs 1970, 60). Tajā izteikti kritizēta pastāvošā valsts iekārta, tiek piedāvāti radikāli risinājumi saimnieciskajā jomā, kā arī tiek pieprasīts nekavējoties atjaunot saimnieciskos sakarus ar Padomju Krieviju (Darbs un Maize 1922, 4, 119–123). Cenšoties realizēt vēlēšanu platformā ietvertu programmu, Rīgas pilsētas domes kreiso arodbiedrību frakcijas pārstāvis V. Dermanis 1922. gada 6. aprīļa domes sēdē nolasiya frakcijas sagatavoto deklarāciju. Tajā tika paziņots, ka Rīgas pilsētas dome joprojām nav spērusi nepieciešamos radikālos soļus, lai likvidētu saimnieciskās problēmas un uzlabotu strādnieku stāvokli. Tāpat, izejot no RABCB – LKP pozīcijām, deklarācijā norādīts, ka Latvijā nav vēl realizētas tādas demokrātijas pamatvērtības kā preses un biedrošanās brīvības strādniekiem. Šeit gan jāpiebilst, ka, ievērojot likumos noteikto procedūru, bija atļauts gan izdot preses izdevumus, gan biedroties – šeit uzmanība pastarpināti tika vērsta tieši uz RABCB un visu kreiso arodbiedrību problemātiku, par ko deklarācijā teikts: “Pastāvošie izņēmuma stāvokļi, administratīvie spaidi, pat patvarības pret strādnieku kustības kreisajiem virzieniem, sevišķi pret komunistisko, dezorganizē un apgrūtinā strādnieku organizāciju darbību” (Darbs un Maize 1922, 6, 184–185).

RABCB nodarbojās arī ar nelegālas komunistiskas literatūras turēšanu un izplatīšanu, kā arī deva iespēju LKP aiz centrālbiroja aizsega izdot legālus izdevumus. Tie bija izteikti opozicionāri pret demokrātiskās valsts iekārtu, legālajām politiskajām partijām un bija orientēti uz to, lai veidotu sabiedrisko domu par labu PSRS un tās ideoloģijai. Visvairāk izdevumu RABCB izdeva laika posmā no 1924. gada līdz RABCB slēgšanai 1928. gadā, kas aizsākās ar RABCB nedēļas žurnālu “Vienība”. Žurnāla iznākšana vairākkārt tika apturēta par pretvalstisku aģitāciju, tādēļ šajā laikā iznāca vairāki pēc žanra, izcelsmes un satura vienādi žurnāli, kur visos žurnālu nosaukumos parādījās vārds “vienība”, lai lasītāji varētu to atpazīt. Žurnāla izdošanai līdzekļi pārsvarā tika savākti no RABCB ietilpstošajām arodbiedrībām, kā arī daļu izdevumu sedza LKP (Ķipers 1970, 77). Par žurnāla “Vienība” un tā turpinājumi izdevumu legālu iznākšanu rūpējās RABCB, kas koncesijā norādīja atbildīgo redaktoru. Parasti šo personu izvirzīja no arodbiedrību vides un kas gadījumā, ja izdevums tiktu apturēts un konfiscēts, izciestu piemēroto sodu. Savukārt LKP vadībā darbojās žurnāla nelegālā redakcijas kolēģija, kurā, piemēram, no 1925. gada līdz 1927. gadam darbojās LKP CK loceklis Mārtiņš Ozols (1879–1938) (Ķipers 1970, 78). Nelegālā redakcijas kolēģija rediģēja RABCB žurnālus, vadoties pēc LKP CK noteiktā politiskā kursa (Ķipers 1970, 79).

Balstoties uz Politiskās pārvaldes ievāktajiem materiāliem, kas apliecināja RACB pretvalstisko darbību, 1928. gada 19. jūlijā iekšlietu ministrs E. Laimiņš ierosināja tā slēgšanu. RACB bija pārkāpis statūtos noteiktos mērķus, realitātē darbojoties kā “maskēts nelegālās komunistiskās partijas legālās darbības orgāns strādnieku masu apvienošanai un to revolucionizēšanai tālāko komunistiskās partijas mērķu, t. i., Latvijas valsts apvērsuma, izvešanas nolūkam” (LKM, 23044/21707(2)-VII, 1). Šis apgalvojums labi raksturo RACB reālo darbību un Politiskās pārvaldes informētību par to, jo RACB līdz 1928. gadam faktiski darbojās kā LKP legālā darba organizācijas centrs. Pēc ierosinājuma nodošanas Rīgas apgabaltiesā E. Laimiņš izteicās, ka lēmumu šo lietu ierosināt 1928. gada jūlijā noteica RACB un tajā ietilpstošo arodbiedrību pretvalstiskā darbība un komunistiskā aģitācija, kas pēdējos mēnešos “uz ārieni izpaudās sevišķi krasi un izaicinoši” (Latvijas Kareivis 1928, 166, 3). Iekšlietu ministrs uzsvēra, ka RACB darbība, kas bija tieši vērsta pret pastāvošo valsts iekārtu un visas ar to saistītās darbību izpausmes norādīja uz to, ka tas pastarpināti īsteno LKP mērķus.

1928. gada 28. novembrī RACB slēgšanas lieta atkal nonāca dienas kārtībā – tā no jauna nonāca Rīgas apgabaltiesas administratīvās nodaļas tiesā (Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis 1928, 257, 2). Iestājoties par RACB un tajā ietilpstošo arodbiedrību slēgšanu, Politiskās pārvaldes priekšnieks Voldemārs Ozoliņš (1891–1941) norādīja, ka RACB darbojies kā komunistu platforma kūdīšanai pret valsti, centrālbirojā un tajā ietilpstošajās arodbiedrībās darbojās komunistu frakcijas, savukārt organizācijā izveidotā sporta sekcija “patiesībā bijusi uzskatāma par bruņotu organizāciju komunistu mērķu sasniegšanai” (Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis 1928, 257, 2). Ņemot vērā visas Rīgas apgabaltiesas rīcībā esošās ziņas RACB un tajā ietilpstošo arodbiedrību lietā, tika pieņemts lēmums tās slēgt (LNA-LVVA, 3724–1–2940, 55).

SECINĀJUMI

LKP iefiltrēšanās legālajās organizācijās un jaunu organizāciju dibināšana 20. gadsimta 20. gados norisinājās centralizēti – pēc LKP konferencēs pieņemtas vienotas darbības līnijas, ko organizēja un koordinēja pie LKP izveidots legālā darba organizācijas centrs. RACB piemērs ļauj izdarīt vairākus secinājumus par LKP satelītorganizāciju darbību 20. gadsimta 20. gados. LKP savu politiskās darbības līniju RACB realizēja, tieši komplektējot tā vadību – prezidiju – no nelegālās organizācijas locekļiem. Lai gan RACB oficiālais mērķis bija aizstāvēt strādnieku intereses un veicināt arodkustības attīstību, tā reālās darbības centrā bija LKP noteiktās

politiskās līnijas realizācija. RABCB visos tās darbības virzienos vērsās pret pastāvošo valsts iekārtu, iestājās par radikāliem risinājumiem sociālajā un politiskajā jomā un ciešiem sakariem ar PSRS. RABCB kā LKP satelītorganizācija nodrošināja nelegālajai organizācijai pieeju plašākām sabiedrības aprindām, sniedza iespēju uzrunāt sabiedrību dažāda veida publiskos pasākumos, izdot un popularizēt legālus preses izdevumus, pieteikt un organizēt streikus, kas tika izmantoti kā vērtīgi instrumenti politiskās aģitācijas veikšanai. LKP darbībā būtiska bija iespēja ar RABCB starpniecību kandidēt un iegūt mandātus vēlēšanās valsts institūcijās, ko apliecina centrālbiroja pārstāvētā saraksta sekmīgā dalība Rīgas pilsētas pašvaldības vēlēšanās. Raksturīgi, ka RABCB ietilpstošo arodbiedrību un to biedru skaits pakāpeniski samazinājās. Cēloņi tam bija centrālbiroja nespēja efektīvi risināt strādniekiem saistošus sociālos jautājumus; organizācijas darbības centrā bija tās politiskās darbības noteicējas – LKP – uzdevumu izpilde, kas, atdalīti no demokrātiskās Latvijas attīstības līnijas, nespēja iekļauties politiskajā un sociālajā realitātē.

Ņemot vērā RABCB pretvalstisko raksturu, tas pastāvīgi atradās Politiskās pārvaldes u. c. valsts institūciju redzeslokā. RABCB slēgšana 1928. gada 19. jūlijā bija likumsakarīga, jo aiz legālas organizācijas piesega LKP realizēja savu politisko darbību. Lai gan RABCB LKP vadībā veica plašu komunistisko ideju aģitāciju dažādos tās darbības virzienos, organizācijas darbības laikā reālu iespēju apdraudēt demokrātiskās Latvijas valstiskumu tai nebija, bet demoralizēt un pretvalstiski noskaņot attiecīgo sabiedrības daļu tā spēja un īstenoja.

SAĪSINĀJUMI

LABCB – Latvijas Arodbiedrību centrālbirojs

LKP – Latvijas Komunistiskā partija

LKP CK – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja

LNA-LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

RABCB – Rīgas Arodbiedrību centrālbirojs

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

NEPUBLICĒTIE AVOTI

Rīgas apgabaltiesas administratīvās nodaļas rezolūcija, 28.11.1928. LNA-LVVA, 3724–1–2940, 55. lpp.

Rīgas Arodbiedrību centrālbiroja paplašinātais prezidija sēdes protokols, 12.01.1925. LNA-LVVA, 3980–1–1, 38. lpp.

Iekšlietu ministra ierosinājums par “Rīgas arodbiedrību centrālbiroja” slēgšanu, 29.07.1928. LKM, 23044/21707(2)-VII, 1–4. lpp.

PUBLICĒTIE AVOTI

- Kuduma, A. (red.). *Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. 1. daļa. 1904–1940*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1958.
- Latvijas Republikas I Saeimas stenogrammas, 2. sesija [1923]. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 313.–314. sl.
- Likums par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām, 1923. *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, nr. 12*. Rīga: Tieslietu ministrijas Kodifikācijas departaments. 196–198.

PRESE

- Apturēta 13 kreiso arodbiedrību darbība, 1928. *Latvijas Kareivis*, 166, 3.
- Arodnieciskās biedrības, 1920. *Arodnieks*, 1, 6.
- Brikšķis, O. Latvijas strādnieku šā gada saimnieciskie streiki, 1928. *Jaunais Laiks*, 5, 157–161.
- Par pretvalstisku darbību slēgtas biedrības, 1928. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*, 257, 2.
- Rīg. Arodbiedrību Centrālbiroja rezolūcija par strādniecības vienotu fronti, 1922. *Darbs un Maize*, 5, 151–153.
- Rīgas Arodn. biedr. centrālbiroja gada sapulce, 1922. *Arodnieks*, 8, 7 (67).
- Rīgas arodu biedrību centrālbiroja, strādnieku kooperācijas darbinieku un 1. dzīvokļu īrnieku savienības vēlēšanu platforma Rīgas pilsētas domes vēlēšanās, 1922. *Darbs un Maize*, 4, 119–123.
- Rīgas pilsētas domes arodnieku frakcijas deklarācijas domes sēdē 6. aprīlī 1922. g., 1922. *Darbs un Maize*, 6, 184–185.

ATMIŅAS

- Lācis, A., 1961. Tikšanās ar Leonu Paegli. Paegle-Frankēvica, O. (sast.). *Atmiņas par Leonu Paegli*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 133–142.
- Ozoliņš, V., 1983. LKP CK Legālais centrs (1922–1924). Priede, P. (sast.). *Revolucionārā Rīga pagrides ciņā. LKP Rīgas organizācijas nacionālistiskās buržuāzijas diktatūras laikā (1920–1940). Atmiņu un materiālu krājums*. Rīga: Avots, 177–179.

LITERATŪRA

- Arnte, A., 1964. Latvijas Komunistiskā partija – kreiso arodbiedrību ciņas vadītāja par strādnieku šķiras vienību (1920–1929). Rīga: Pēteru Stučkas Latvijas Valsts Universitāte.
- Bērziņa, A., Vāveris, G., 2020. Drošības dienests starpkaru Latvijā, 1918–1940: vēsture. Rīga: Valsts drošības dienests.
- Kapeniece, I., 1981. Ciešā un prasmīgā saistībā. LKP pieredze nelegālā un legālā darba savienošanā laikā no 1920. līdz 1934. gadam. Rīga: Avots.
- Ķipers, J., 1970. Arodbiedrību revolucionārā prese. Lidace, E. (red.). *Nost važas! Raksti un atmiņas par Latvijas Komunistiskās partijas vadīto kreiso arodbiedrību revolucionāro ciņu buržuāziskajā Latvijā (1920–1934)*. Rīga: Liesma, 73–87.
- Krūmiņš, Ā., Pupurs, J., 1970. Kreisie arodnieki Rīgas pilsētas domē. Lidace, E. (red.). *Nost važas! Raksti un atmiņas par Latvijas Komunistiskās partijas vadīto kreiso arodbiedrību revolucionāro ciņu buržuāziskajā Latvijā (1920–1934)*. Rīga: Liesma, 59–72.

Kundziņš, K., 1972. Latviešu teātra vēsture. 2. sējums. No 20. gs. sākuma līdz 1940. gadam. Rīga: Liesma.

Mednis, I., 1998. Galēji kreiso politisko partiju darbība Latvijas Republikas parlamentārajā periodā. *Latvijas Arhīvi*, 2, 31–35.

Rīgas pilsētas gada grāmata 1931. gadam: 1. gadagājums, 1931. Rīga: Rīgas pilsētas valdes izdevums.

Strādnieku laika grāmata 1925. gadam, 1925. Rīga: R.A.B. Centrālbirojs.

SATELLITE ORGANIZATIONS OF THE LATVIAN COMMUNIST PARTY IN THE 1920s: EXAMPLE OF RIGA TRADE UNION CENTRAL BUREAU

GUNA PLAKANE

Mg. hist., doctoral student at the Faculty of History and Philosophy,
University of Latvia; researcher at the National History Museum of Latvia
E-mail: guna.plakane@Invm.lv

ABSTRACT

The most significant radical left-wing organization supported by the USSR in interwar Latvia was the Latvian Communist Party (LCP). The LCP operated legally in the USSR, while in Latvia it was forced to function covertly. One of the activities of the underground communists was to infiltrate legal organizations, as well as to establish formally independent organizations that were politically dependent on the party. The article provides an insight into the activities of the LCP's satellite organizations in the 1920s, using the example of the Riga Trade Union Central Bureau. The organization was opposed to the Latvian state, advocated radical solutions in the social and political sphere and close ties with the USSR. The Central Bureau provided a legal opportunity to spread the propaganda of the illegal organization to the general public.

Keywords: Latvian Communist Party, Riga Trade Union Central Bureau, public organizations, satellite organizations, communists.

SUMMARY

The most significant radical left-wing organization in interwar Latvia was the Latvian Communist Party (LCP). The USSR played an important role in the activities of the LCP, as it purposefully organized and financed communist movements which undermined the domestic security of Latvia and other countries in the region. The LCP operated legally in the USSR, while in Latvia it was forced to function underground. One of the activities of the communists was to infiltrate legal organizations, as well as to establish formally independent organizations that were politically dependent on the party.

One of the most important LCP's satellite organizations was the Riga Trade Union Central Bureau (RTUCB), which from 1924 until its closure in 1928 operated as its centre of legal activity. The example of RTUCB's

activity allows to draw several conclusions about the main characteristics of LCP's satellite organizations. The LCP carried out its political activities directly in the RTUCB, recruiting its leadership from amongst members of the illegal organization. The organization was opposed to the Latvian state, advocated radical solutions in the social and political sphere and close ties with the USSR.

The RTUCB provided the illegal organization with access to the general public, to publish and promote legal press, to announce and organize strikes, which were used as valuable tools for political agitation. An important operation of the LCP was the opportunity to run in elections and obtain seats in state electoral institutions through the RTUCB. Typically, the number of trade unions and their members in the RTUCB gradually decreased. The reason for this was the inability of the Central Bureau to effectively address social issues that affected workers, as it mostly focused on political activities coordinated by the LCP.

Due to the anti-state nature of the RTUCB, it was monitored by the Political Department. The closure of the RTUCB on July 19, 1928, was consequential, as the LCP carried out its political activities behind a legal organization. Although the RTUCB, under the leadership of the LCP, campaigned extensively for communist ideas in various ways, it had no real opportunity to threaten Latvian statehood.